

GÖTENE KOMMUN
K-KONSULT
1983

RÅD OCH ANVISNINGAR

ATT BYGGA PÅ KINNEKULLE

INNEHÅLL

Kinnekmale — kulturbygden värd att värda	3
Planer och bestämmelser	4
Att söka byggnadslov	4
Riktlinjer och föreskrifter för byggande	5
Byar och herrgårdar kännetecknar Kinnekmale	6
Komplettera med nya hus	8
Tomten	10
Huset	12
Att bygga om och bygga till	16
Detaljer att tänka på	18
För den som vill veta mera	23

BROSCHYREN ANGÅR ALLA

Den vänder sig till fastighetsägare, byggherrar, byggmästare, projektörer, politiker och alla andra som på något sätt kommer i beröring med byggverksamhet på Kinnekmale.

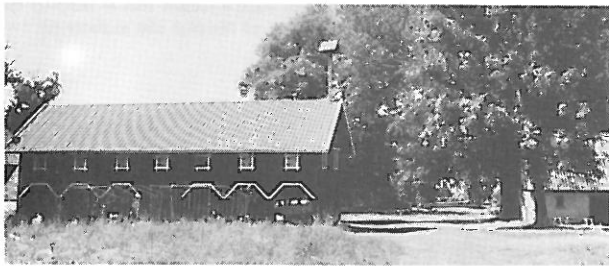
Avsikten med informationsskriften är att:

- ge råd och anvisningar om placering, utformning, detaljer, materialval och färgsättning för den som vill bygga nytt, bygga om eller bygga till,
- utgöra underlag för byggnadsnämnden vid behandlingen av byggnadsärenden på Kinnekmale,
- ge allmän information om kommunens syn på bebyggelsefrågor på Kinnekmale.

Informationsskriften har utarbetats på uppdrag av Götene kommun. För innehållet svarar K-Konsult i Skövde genom Björn Johansson och Lars Inge Knutsson. Arbetet har utförts i samråd med byggnadsnämnden, länsstyrelsen och Skaraborgs Länsmuseum.

Foto: Björn Johansson, Lars Inge Knutsson och Skaraborgs Länsmuseum.

KINNEKULLE- KULTURBYGDEN VÄRD ATT VÅRDA

Kinneulle är den del av Götene kommun, som tidigast blev koloniserad och bebyggd. Spåren från de första människorna finns ännu kvar i form av ett stort antal fornlämningar.

Berget är välkänt genom sin markanta profil och det exponerade läget vid Väneren. Den geologiska uppbyggnaden är intressant med ett flertal bergarter i lagerföljd.

Kulturlandskapet är särpräglat och omväxlande med en artrik och delvis sällsynt växtlighet. Berget har bedömts vara av riksintresse för naturvården, kulturminnesvården och det rörliga friluftslivet.

Människans påverkan på landskapet återspeglas inte bara i form av bebyggelse. Jordbruk och stenbrytning har pågått i tusentals år, vilket i hög grad bidrar till landskapets särprägel.

Bebyggelsen kan uppdelas i ett antal grundtyper och mönster, alltifrån stora herrgårdar till små torp. Kännetecknande är att bebyggelsen till sin placering och utformning är underordnad terrängen och det omgivande landskapet. Bebyggelse och landskap upplevs som en enhet.

Samhörigheten mellan bebyggelse och landskap beror främst på att andelen traditionell, äldre bebyggelse är ovanligt stor. Förr byggde man på mark som var mindre värdefull för jordbruket, ofta på gränsen mellan åker och skog, högt och torrt och mot ett soligt väderstreck. Samtidigt eftersträvade man att få skydd av omgivande terräng och vegetation.

PLANER OCH BESTÄMMELSER

För att skydda de unika natur- och kulturmiljöerna på Kinnekulle gäller *förordnanden* av olika slag.

Avsikten med alla planer, förordnanden och riktlinjer är inte att "konservera" Kinnekulle eller att likrikta bebyggelsens utformning. Syftet är i stället att möjliggöra en fortsatt utveckling av betydelse och näringsliv som tar hänsyn till den unika miljön.

En *generalplan* för Kinnekulleområdet har upprättats. I denna redovisas i detalj samtliga gällande förordnanden och vad de innebär för byggandet. Generalplanen innehåller dessutom allmänna riktlinjer för bebyggelse och markanvändning inom olika delar av området.

För placering och utformning av bebyggelse utanför detaljplanerat område gäller bl.a. §§ 29, 38 och 39 i byggnadsstadgan. Paragraferna återges här bredvid i utdrag.

Hela Kinnekulle betraktas som "värdefull miljö" enligt 38 § byggnadsstadgan.

Det kan råda delade meningar om vad som avses med "lämplig utformning". Med denna informationsskrift vill kommunen redovisa sin uppfattning, som kommer att ligga till grund för byggnadsnämndens bedömning av byggnadsärenden på Kinnekulle.

29 § Inom område där utomplansbestämmelser äga tillämpning, skall, såvida ej regeringen annorlunda förordnat, i sådant hänseende gälla följande:

1) Byggnad må ej uppföras med mindre valet av plats för den tillämnade bebyggelsen kan anses lämpligt från allmän synpunkt. Härvid skall, utöver vad som sågs nedan, särskilt beaktas att områden med särskild naturskönhet eller säregna naturförhållanden samt områden som äro lämpade och behövliga för friluftsliv såvitt möjligt bevaras.

2) Tomtplats må ej bebyggas i större omfattning än att till gårdsplan och för andra fastighetens behov återstår det utrymme som med hänsyn till ortens sed, fastighetens användningssätt och övriga omständigheter kan anses skäligt.

3) Byggnad, vars användande kan antagas orsaka behov av vägförbindelse eller anordning för vattenförsörjning eller för bortledning av spillvatten eller annan flytande orenlighet, må ej uppföras, med mindre möjlighet föreligger att tillgodose sagda behov.

38 § En byggnads yttre skall ges sådan utformning och färg, som stads- eller landskapsbilden fordrar och som är lämplig både för byggnaden som sådan och för en god helhetsverkan. Inom ett bebyggelseområde som utgör en värdefull miljö skall dessutom särskild hänsyn tas till områdets egenart.

En byggnad som är av större värde från historisk, kulturhistorisk eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas vare sig genom arbeten på själva byggnaden eller genom bebyggelse i grannskapet. Om fasta fornlämningar finns särskilda bestämmelser.

39 § Byggnad skall förläggas till sådant ställe å tomten som är lämpligt med hänsyn till landskapsbilden och så att den på lämpligt sätt ansluter till övrig bebyggelse å tomten och å närbelägen mark.

ATT SÖKA BYGGNADSLOV

Innan man startar sina byggförberedelser bör man kontakta stadsarkitekten, som lämnar råd och anvisningar.

Om man skall bygga ett nytt hus bör man hos byggnadsnämnden ansöka om s.k. *lokaliseringsprövning*. Som underlag räcker att markera det föreslagna husets läge på en kopia av ekonomiska kartan. Om man har tänkt sig en speciell hustyp bör detta anges.

Lokaliseringsprövning innebär att byggnadsnämnden, i samråd med hälsovårdsnämnden, fastighetsbildningsmyndigheten och eventuellt andra myndigheter, tar bindande ställning till om husets läge och utformning är lämpliga. Beslut om vägrad lokalisering kan överklagas hos länsstyrelsen.

Förhandsbesked från byggnadsnämnden är en enklare form av förprövning. Det kan t.ex. gälla utformningen av ett hus som byggnadsnämnden tidigare godkänt läget för, placering av garage eller uthus för en befintlig huvudbyggnad eller utformningen av en tillbyggnad. Underlaget kan utgöras av enkla skisser, foton, katalogbilder, eller liknande.

Lokaliseringsprövning och förhandsbesked har bl.a. de fördelarna att man kan få besked om myndigheternas inställning innan man lägger ned stora kostnader på projektering (och ibland markköp).

För själva byggnadslovet krävs följande handlingar:

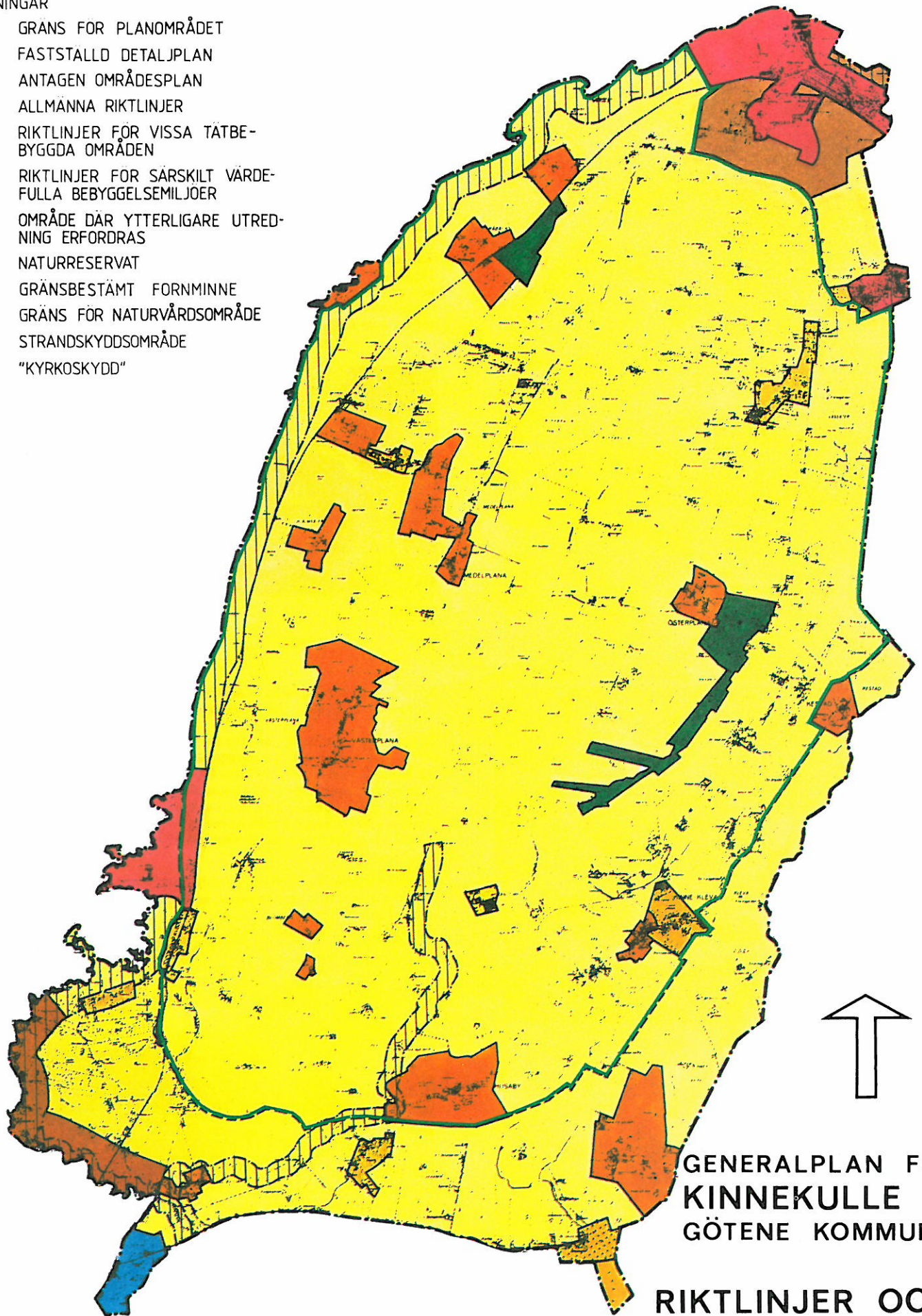
- Ritningar i skala 1:100 som visar planlösningar, sektion och fasader. (Vid ombyggnad skall husets utseende före och efter ombyggnaden redovisas.)
- Situationsplan i skala 1:400, 1:500 eller 1:1000 som visar husets placering, avstånd till gräns, tomtens utformning, tillfartsväg, läge för vattentäkt och avloppsanläggning samt väderstreck.
- Ansökan och teknisk beskrivning (blanketter).

Observera att inom vissa delar av Kinnekulle krävs byggnadslov även för ekonomibygnader. Inom dessa delområden krävs också tillstånd att uppföra sådana enkla uthus (s.k. Friggebodar), som vanligtvis är befriade från byggnadslovsplikt.

Inom strandskyddsområde råder generellt förbud att uppföra ny byggnad. Dispens från förbudet kan i vissa fall medges (t.ex. för uppförande av uthus på befintlig tomtplats).

BETECKNINGAR

- GRANS FÖR PLANOMRÅDET
- FASTSTALLD DETALJPLAN
- ANTAGEN OMRÅDESPLAN
- ALLMÄNNA RIKTLINJER
- RIKTLINJER FÖR VISSA TÄTBE-
BYGGDA OMRÅDEN
- RIKTLINJER FÖR SÄRSKILT VÄRDE-
FULLA BEBYGGELSEMILJÖER
- OMRÅDE DÄR YTTRELLIGARE UTRED-
NING ERFORDRAS
- NATURRESERVAT
- GRÄNSBESTÄMT FORNMINNE
- GRÄNS FÖR NATURVÅRDSOMRÅDE
- STRANDSKYDDSSOMRÅDE
- "KYRKOSKYDD"

GENERALPLAN FÖR
KINNEKULLE
GÖTENE KOMMUN

RIKTLINJER OCH
FÖRESKRIFTER
FÖR BYGGANDE

Ur ekonomiska kartan från Lantmäteriverket.
Medgivande 83.0093.

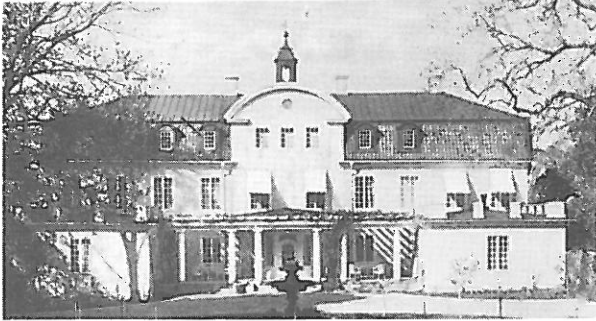
Godkänd ur sekretessynpunkt för spridning.
Lantmäteriverket 1983-03-14.

BYAR OCH HERRGÅRDAR KÄNNE- TECKNAR KINNEKULLE

Bebyggelsen på Kinnekulle kan grovt indelas i några klart urskiljbara miljöer och mönster som är typiska för området.

Herresätena på bergets västra sluttning mot Vänern—Hällekis, Råbäck, Trolmen, Hjälsäter och Blomberg. Herrgårdarna med tillhörande ekonomibyggnader, tjänstebostäder m.m. bildar tillsammans med det omgivande parklandskapet enhetliga miljöer som i allmänhet är väl bevarade och underhållna.

Råbäck

Råbäck

Medelplana — radby

Kyrkbyarna Medelplana, Västerplana, Österplana, Kestad, Kinne-Kleva, Husaby och Skälvum.

De två förstnämnda är radbyar av ålderdomlig karaktär med välbevarad och enhetlig bebyggelse. Även Husaby, Skälvum och Kinne-Kleva på bergets östra sida har karaktären av radbyar, men bebyggelsen är ej lika homogen och välbevarad. I Husaby finns ett stort antal fornlämningar samt historiska minnesmärken som kyrkan och biskopsborgen. Österplana och Kestad är små klungbyar med en väl sammanhållen bebyggelse.

Göttorp — ålderdomlig jordbruksby

Kestad — klungby

Övriga bybildningar. I denna kategori inryms byar och husgrupper av varierande karaktär.

- Råbäck's hamn vid Vänern med minnen av stenindustri
- Jordbruksbyarna Källbytorp (liten radby) och Göttorp (klungby)

Tätare bebyggelseområden från modern tid finns även i nord-östra delen av Kinne-Kleva, Sandtorp, Vagnsbacka, Blombergs stationssamhälle, Skagen, öster om Gössäter, Hökastaden och Sjöängen. Bebyggelsen i dessa områden är ej så egenartad som på berget i övrigt.

Enstaka gårdar och husgrupper förekommer särskilt på bergets östra och södra sidor, ner mot slätten. Det spridda bebyggelsemönstret är en följd av laga skiftet vid mitten av 1800-talet. Byarna splittrades dock inte lika fullständigt som på andra håll i länet, t.ex. som på Varaslättan.

De mindre torpställena lydde under de stora herrgårdarna och återfinns huvudsakligen på bergets norra och västra sidor.

I norr ligger torpen i allmänhet utspridda i skogen medan de i väster bildar små grupper.

Ovanstående beskrivning och indelning är starkt förenklad. Inom varje grupp varierar det kulturhistoriska värdet av det enskilda huset. Det viktiga är att slå vakt om helhetsintrycket.

Länsmuseet har utfört en översiktlig kulturhistorisk inventering av hela Götene kommun. Inventeringen omfattar både hela bebyggelsemiljöer och enstaka byggnader, som är av så stort kulturhistoriskt värde att de bör bevaras för framtiden. Ett flertal av dessa miljöer och byggnader finns just på Kinnekulle.

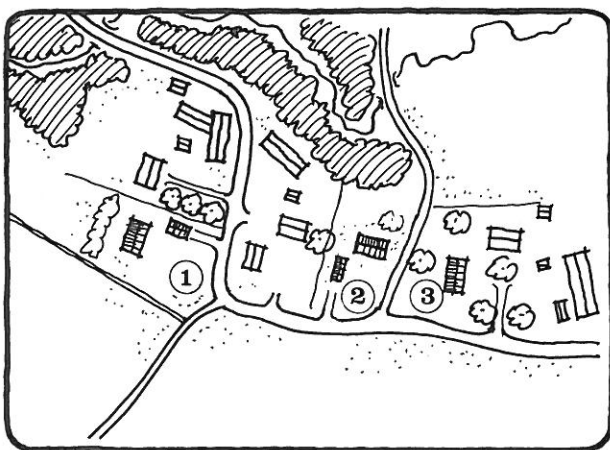
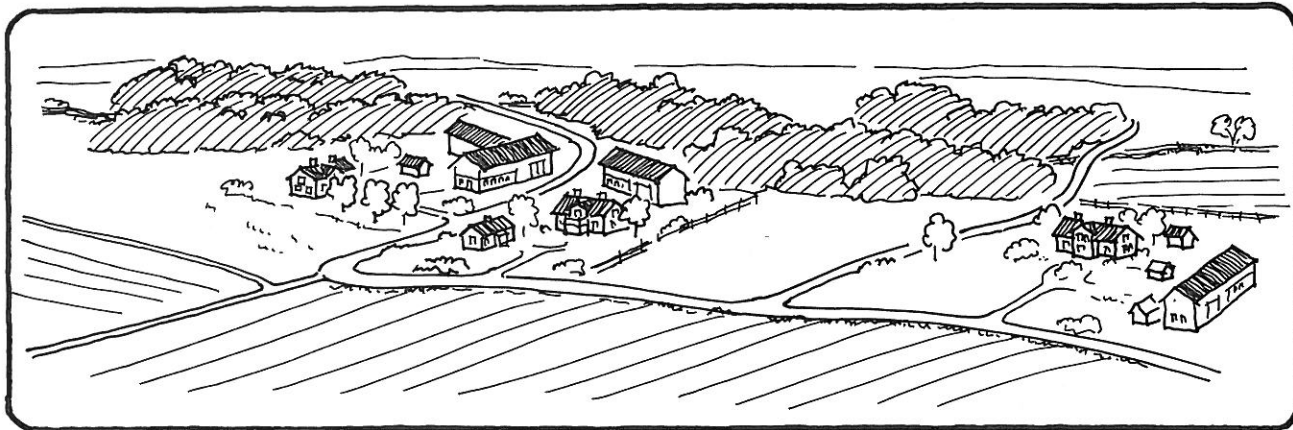
KOMPLETTERA MED NYA HUS

På följande sidor ges några exempel på hur nya hus kan infogas i befintliga byar och husgrupper av olika slag.

Rent allmänt bör man eftersträva en placering som är inpassad i den befintliga bebyggelsens mönster — en klunga, längs en bygata o.s.v. De nya husen skall "smälta in" i miljön på ett naturligt sätt vad placering och utformning beträffar. Ett hus med felaktig placering eller avvikande utformning och material kan förstöra en hel by.

Valet av tomtplats bör därför föregås av en noggrann studie av den omgivande miljön. Titta på husens placering och orientering, bebyggelsens täthet och gruppering. "Luckor" i en husgrupp, eller platser där det tidigare legat hus är ofta lämpliga lägen för nya hus. Äldre lantmäterikartor kan ibland ge upplysningar om var hus tidigare har stått.

Illustrationerna visar några fingerade exempel på val av tomtplats och placering av hus i olika situationer.

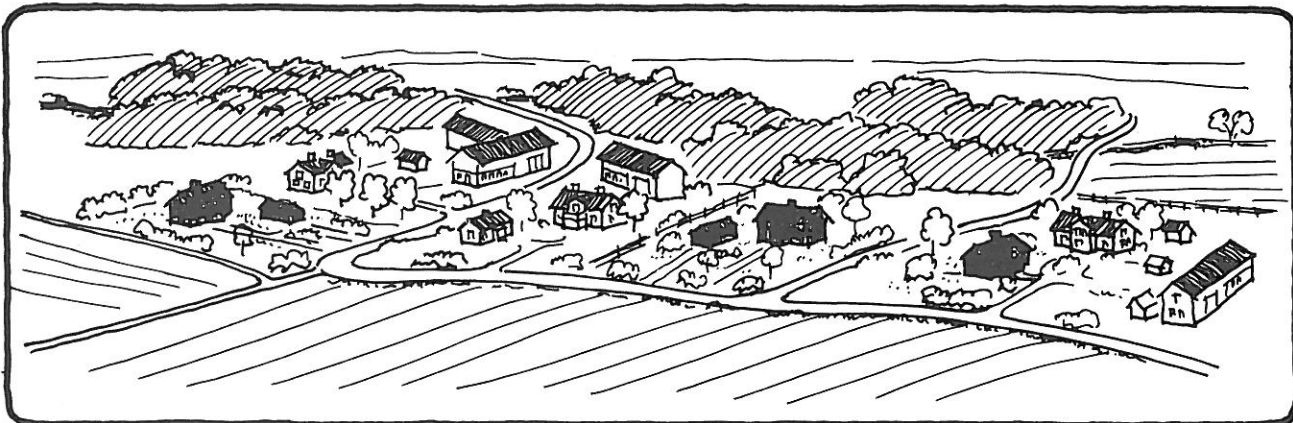

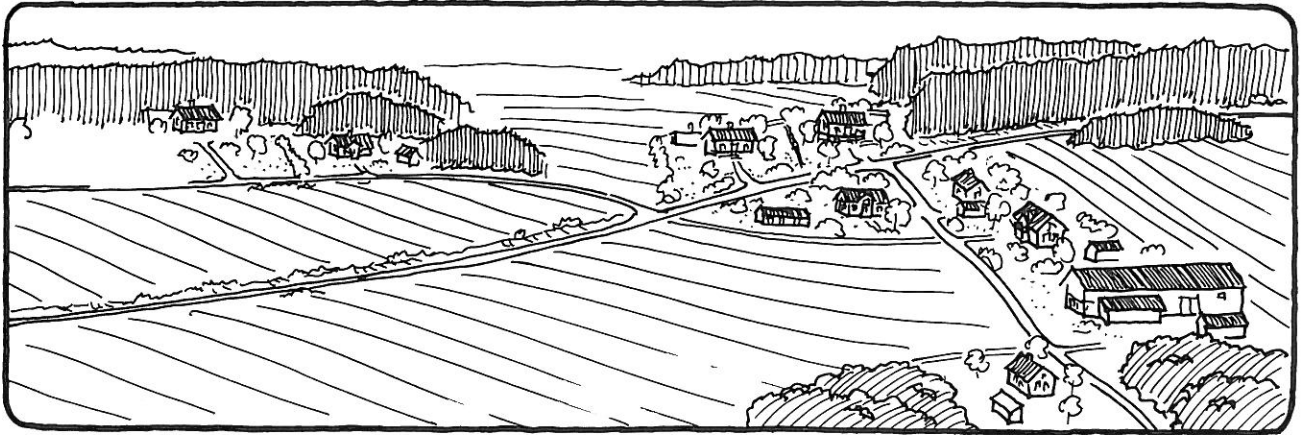
Exemplet visar en liten radby som kompletteras med tre nya hus.

Läge 1 utgör en naturlig utvidgning åt söder som avgränsas av en befintlig stig och befintliga vägar.

Läge 2 är en lucka mellan två gårdar, som avgränsas av skogen i norr.

Läge 3 visar en komplettering av befintlig jordbruksfastighet med ytterligare ett bostadshus, t.ex. vid generationsskifte. Huset har placerats som en flygelbyggnad.

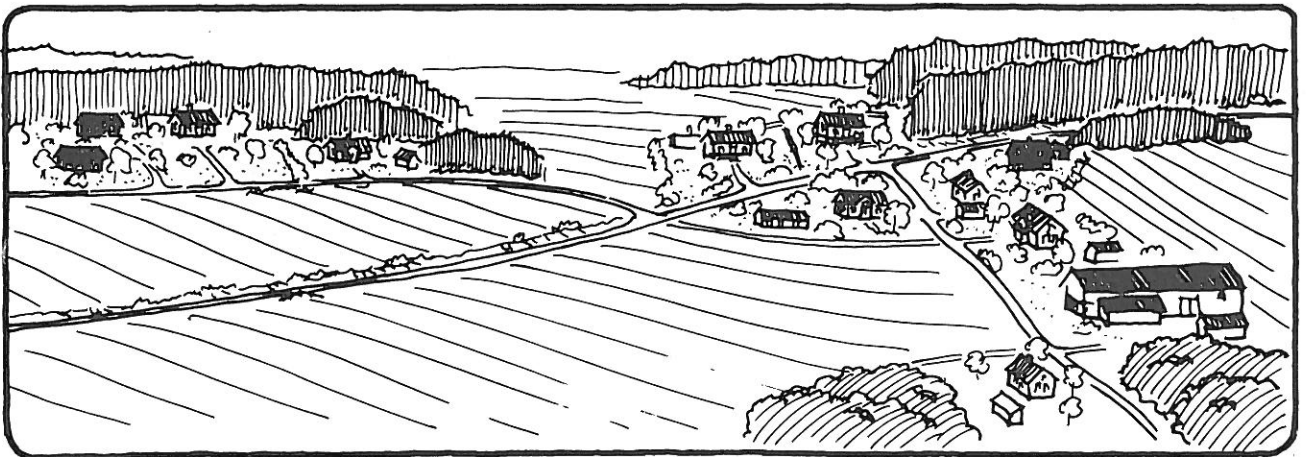
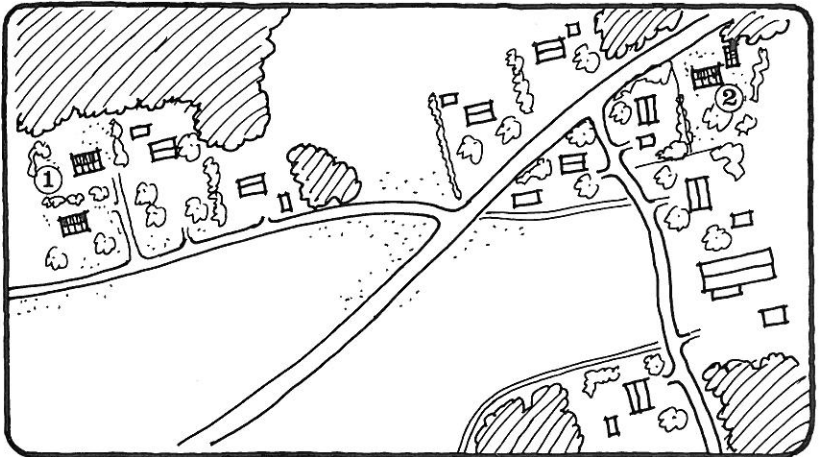

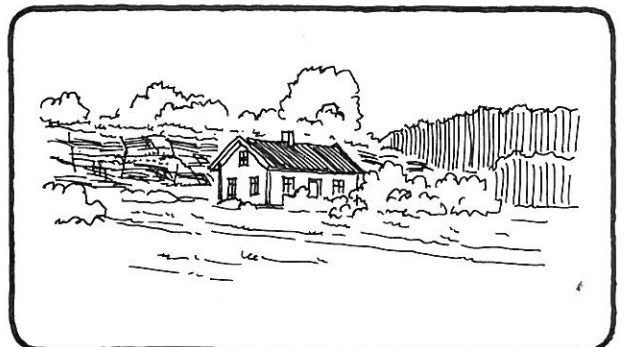
Små och medelstora husgrupper förkommer på flera ställen på Kinnekulle. Exemplet visar hur en sådan grupp kan utökas.

Läge 1 visar hur två nya fritidshus kan placeras i anslutning till befintliga torp.

Läge 2 visar en tänkbar utökning av bebyggelsen längs bygatan med ytterligare ett hus.

Ett hus som kommer att ligga enskilt bör placeras så att det tar stöd i terräng eller vegetation — i skogsbrynet eller nedanför klevan.

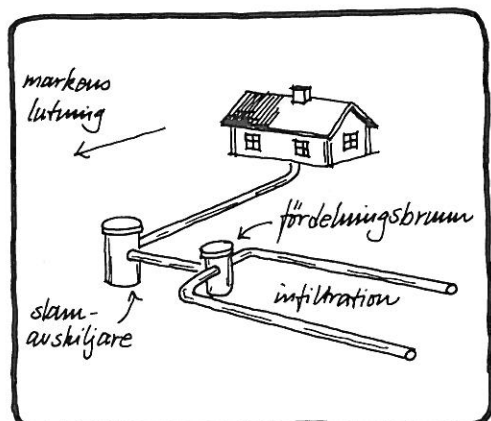
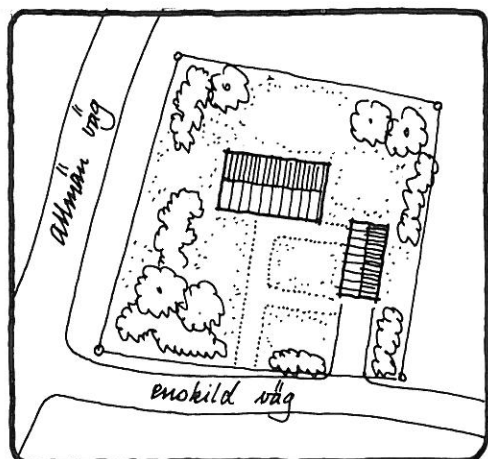
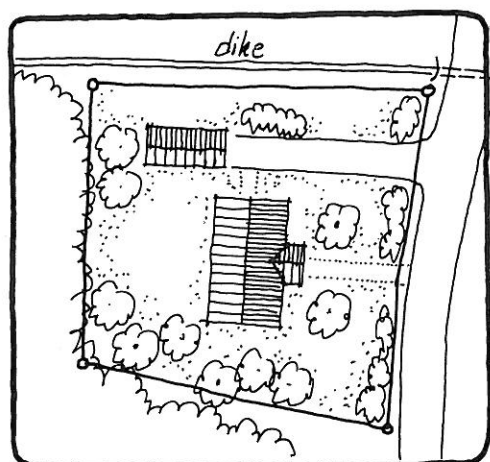

TOMTEN

När huset fått en lämplig placering med hänsyn till den omgivande miljön återstår en rad frågor att tänka på som rör tomtplatsen.

Fastighetsbildning

I allmänhet skall en ny fastighet avstyckas för den planerade byggnaden. Fastighetsbildningen ombesörjs av lantmäteriet. Dessförinnan har byggnadsnämnden gjort en s.k. lokaliseringsprövning (se vidare under rubriken *Byggnadslov*).

Tomtgränser

Tomtens gränser bör så långt som möjligt följa naturliga gränser: t.ex. en väg, en gårdsgård, en stig, ett skogsbryn eller ett dike. Härigenom underlättas en naturlig anpassning av den nya tomten till omgivningen och spåren av det äldre kulturlandskapet kan bevaras.

Utfart

I byar och husgrupper kan utfart ofta ske via en befintlig väg eller stig. Rätten att använda väg på annans mark bör säkerställas genom servitutsavtal. För ny utfart till allmän väg krävs länsstyrelsens tillstånd.

Placering

Generellt gäller att en byggnad skall placeras minst 4,5 meter från tomtgräns. Avståndet betingas bl.a. av brandskyddsskäl. Garage och uthus kan placeras närmare efter dispens av byggnadsnämnden och berörd grannes medgivande. Framför garaget bör det vara minst 6 meter för att ge plats åt en bil. Mellan byggnad och allmän väg skall avståndet vara minst 12 meter.

Av tradition har uthus och gårdsbyggnader placerats fristående från bostadshuset — också av brandskyddsskäl. Nutida sammanbyggda garage ger en stor och ibland svårplacerad byggnadskropp. Genom att lägga garaget separat erhåller man en högre grad av anpassning till lokal tradition och samtidigt en skyddad gårdsbildning, som kan förstärkas av terrängens form eller med vegetation.

Vatten och avlopp

Inom större delen av Kinnekulle-området saknas kommunalt vatten- och avloppsnät. En byggnadsplats måste väljas så, att de sanitära frågorna kan lösas utan olägenhet.

Möjligheterna till infiltration av avloppsvatten varierar starkt på Kinnekulle. En särskild undersökning av förhållandena har utförts i samband med generalplanen.

I vissa fall kan man kanske ansluta sig till en befintlig anläggning med tillräcklig kapacitet, men det vanliga är att man får anordna egen brunn och avlopp.

Avloppsanläggningen omfattar slambrunn och infiltrationsdel och skall placeras så, att vattentäkter eller ytvatten ej förorenas.

För fritidshus är torrtoalett samt infiltration av disk- och tvättvatten en lämplig lösning.

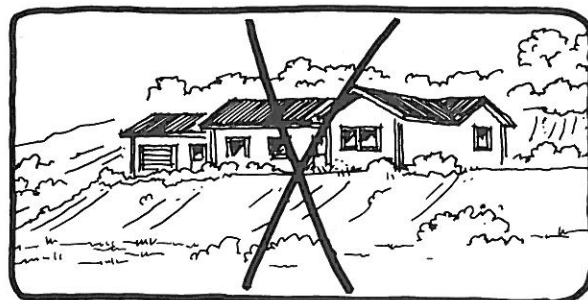
Sluten tank för avlopp tillåts normalt endast vid ombyggnad av befintliga bostadshus.

Hälsövräddkontoret lämnar närmare upplysningar i alla frågor som rör vatten och avlopp.

Terrängen

Äldre bebyggelse kännetecknas av att markarbetena är begränsade. Maskinella hjälpmedel saknades förr. Terrängens naturliga form bevarades och i stället anpassades huset till marken med hjälp av trappor och socklar. I en sådan miljö upplevs en modern, "planhyvlad" villatomt som främmande.

Undvik därför stora uppfyllnader eller schaktningar. Placera huset så att det följer terrängen och begränsa markarbetena. En sluttande tomt kan utnyttjas till en källarvåning, som blir relativt billig.

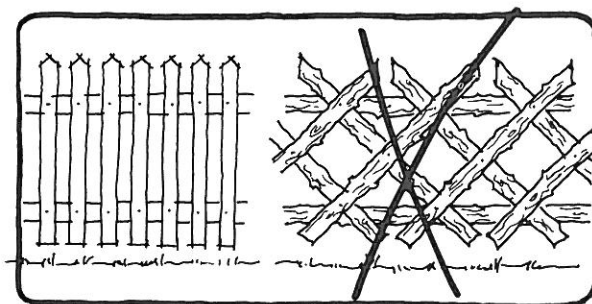
Inhägnader

På landsbygden förekommer sällan inhägnader kring bostadshus och torp. Tomtplatser avgränsas ofta av diken, vegetation, vägar m.m. De inhägnader som förekommer består av låga stenmurar, häckar och enklare trästaket för att hålla betesdjuren borta.

Fastighetsgränserna följer inte alltid landskapets linjer. Markerade staket kan därför ibland "ruta in" landskapet på ett olyckligt sätt.

Om man ändå vill ha ett staket bör det vara ett enkelt trästaket med stående ribbor. Lämpliga färger är falurött eller grått. Den senare färgen kan erhållas genom behandling med järnvitriol.

Undvik smidesjärnsstaket och "överdrivna" gårdsgårdar.

Trädgårdar

Den bevarade naturmarken är i de flesta fall en god början när man skall anlägga en trädgård. Kinnekulle har en delvis unik flora, som det ter sig självklart att bevara. För valet av växter i övrigt är studiebesök i omgivningen och grannarnas erfarenheter det bästa underlaget.

Tänk på:

- huset och tomten skall anpassas till terrängen och inte tvärtom
- fristående uthus och garage har tradition och är enklast att bygga på en kuperad tomt
- avloppsfrågan kan vara svårlöst på vissa ställen

HUSET

Volymer, proportioner

Befintlig, äldre bebyggelse på Kinnekulle är varierande till karaktär och utformning.

Vissa allmänna stildrag finns dock:

- bostadshus av trä
- större mangårdsbyggnader är målade i ljus oljefärg (vit, grå eller gul)
- mindre bostadshus är slammade med faluröd färg

Ett nytt hus med en utformning som tar hänsyn till dessa gemensamma drag, blir självfallet lättare att anpassa till omgivningen och upplevs inte som främmande eller avvikande.

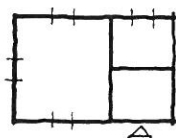

- enkel, rektangulär, form
- förhöjd takfot
- gavlarna har oftast stående proportioner

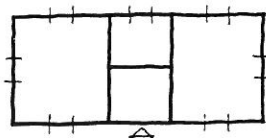

- ekonomibygnader av kalksten eller trä

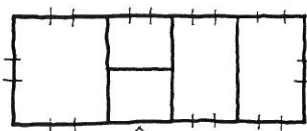
Fasaderna återspeglar vissa traditionella planlösningar:

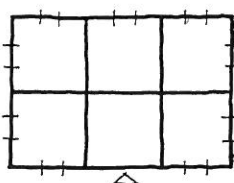
enkelstuga

parstuga

framkamarstuga

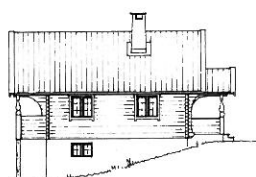
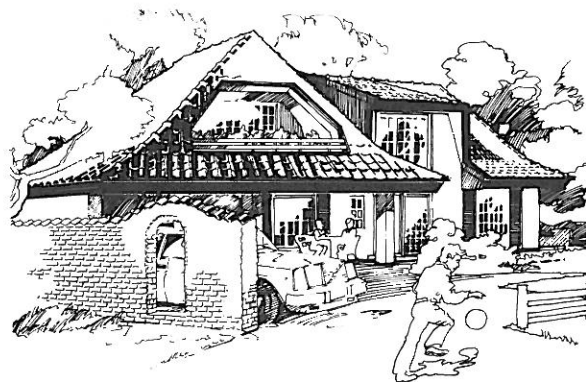
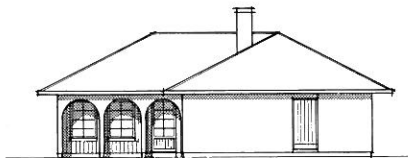

salsbyggnad

Flertalet äldre hus har en symmetrisk, rytmisk fasadutformning.

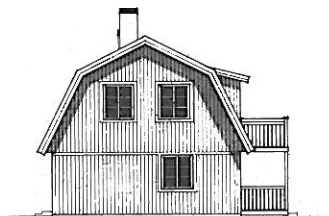
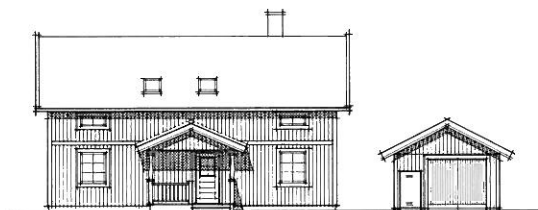
Nya hus med dagens krav på planlösningar kan ibland vara svåra att förse med symmetriska fasader. Detta är heller inte nödvändigt. Med enkla former och detaljer, ett begränsat antal fönsterstorlekar och ett enhetligt materialval kan man erhålla lugna och harmoniska fasader. Ett enkelt utformat hus blir dessutom billigt att bygga och underhålla.

Moderna typhus har ofta en utformning som är betingad av modetrender, lånebestämmelser och produktionsteknik. Stildrag från olika tidsepoker och även från andra länder blandas. Sådana hus, i varje fall de mera extrema typerna, är svåra att anpassa till den lokala byggnadstraditionen.

Timmerhus kan se romantiska ut men passar bäst i sin naturliga omgivning i norra Sverige.

Vissa hustillverkare har under senare år tagit fram hustyper som är anpassade till äldre svensk byggnadstradition, både vad gäller bostadshus och fritidshus.

Möjligheten finns ju också alltid att bygga sitt hus av lösvirke, i egen regi eller med hjälp av någon lokal byggmästare.

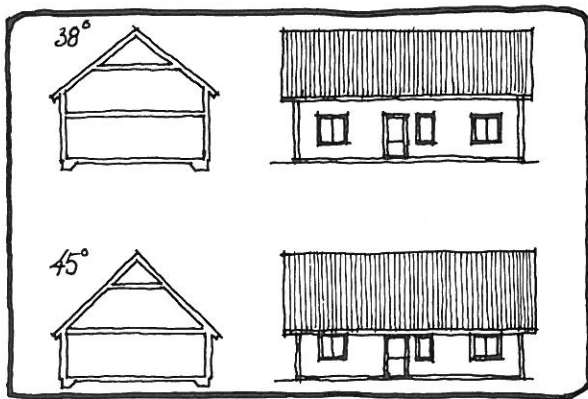
Det nya huset behöver inte vara en exakt kopia av ett äldre hus. Våra boendevanor och behov ändras och det måste ju även synas på husen. Det riktiga är att utformningen tar hänsyn till de stildrag som under lång tid präglat bebyggelsen.

Tak

Taklutningen på äldre hus med sadeltak är ofta måttlig, mellan 26 och 33 grader. Eftersom takfoten vanligtvis är förhöjd kan man ändå inreda övervåningen till bostad.

Moderna tak har standardvinklarna 27, 38 och 45 grader. Takvinklarna 27 och 38 grader ger tillsammans med förhöjd takfot en utformning som är praktisk och lätt att infoga i äldre bebyggelse. Fasaderna får fina proportioner med en väggyta ovanför fönstren.

Takvinkeln 45 grader är mycket vanlig på typhustillverkade 1 1/2-planshus, eftersom den ger en rymlig övervåning och är enkel att bygga. Men utseendet domineras av den stora takytan, som "trycker ner" väggen. Taket "vilar" på fönstren. Det kan se ut som en mösskärm som dragits för långt ner i pannan.

Hus med brutna tak förekommer på flera ställen på Kinnekulle. I dessa miljöer är även nya hus med sådan takform tänkbara.

Valmade tak förekommer också, framför allt på de stora godsens och på enstaka större mangårdsbyggnader. I de flesta fall är dock takformen främmande på Kinnekulle och bör därför undvikas.

Ekonomibyggnader

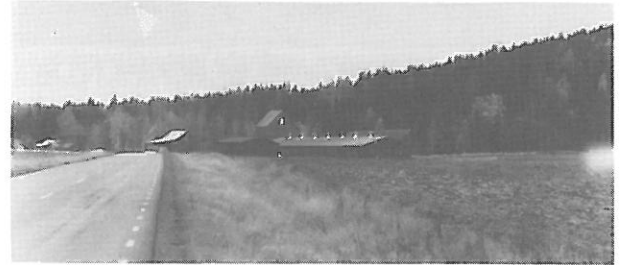
För jord- och skogsbrukets ekonomibyggnader krävs normalt inte byggnadslov. Naturvårdsförordnandet för Kinnekulle innebär dock en skärpning. Av hänsyn till miljön har man önskat styra placering och utformning av samtliga byggnader. Därför får inte ekonomibyggnader uppföras utan byggnadslov inom vissa delar av Kinnekulle.

Till "ekonomibyggnader" räknas även garage och uthus som hör till enfamiljshus och fritidshus. För dessa råder generellt krav på byggnadslov.

Jordbrukets ändrade produktionsförhållanden innebär att ekonomibyggnadernas form förändras. De traditionella ladorna och uthusen ersätts av silotorn och höga foderhus, fabriksliknande svinstallar m.m., vars utformning och storlek är funktionellt betingad men starkt avvikande från äldre ekonomibyggnader.

Genom att omsorgsfullt studera placeringen i landskapet och välja material och färger som har tradition kan dock en acceptabel anpassning erhållas. Utvecklingen av jordbruket som näringsgren måste också få komma till uttryck i dess byggnader.

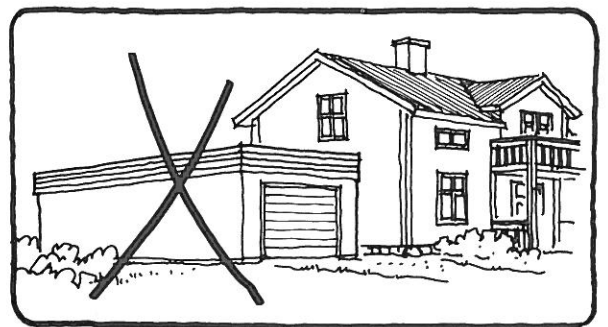
Helst bör främmande byggnadsmaterial som plåt undvikas.

Bostädernas "ekonomibyggnader", främst garage, men även vedbodnar och andra uthus, sätter också sin prägel på landskapsbilden. Av tradition har de alltid varit utformade med pulpet- och eller sadeltak, och med väggar av trä eller kalksten. En från bostadshuset fristående placering är också ett karakteristiskt kännetecken.

Nya uthus och garage bör därför utformas i stil med bostadshuset eller med äldre uthus i omgivningen. Ett fristående garage kan hjälpa till att rama in en gårdsbildning.

Undvik platta tak! Dessa får uthusen att se ut som kartonger och ger ofta problem med snö och vatten.

Tänk på:

- undvik att införa främmande takformer och taklutningar i en enhetlig miljö
- fasaderna bör var lugna och harmoniska
- alla fasader är lika viktiga
- uthus och garage bör placeras fristående och utformas i anslutning till huvudbyggnaden

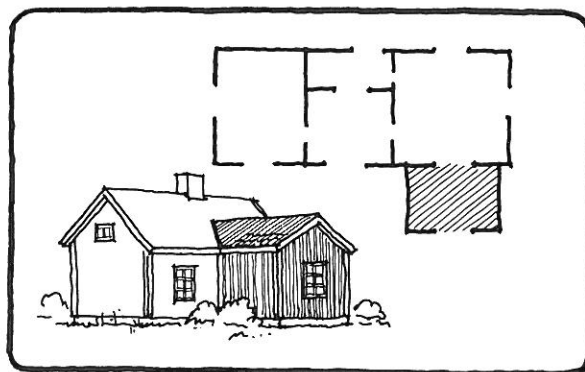
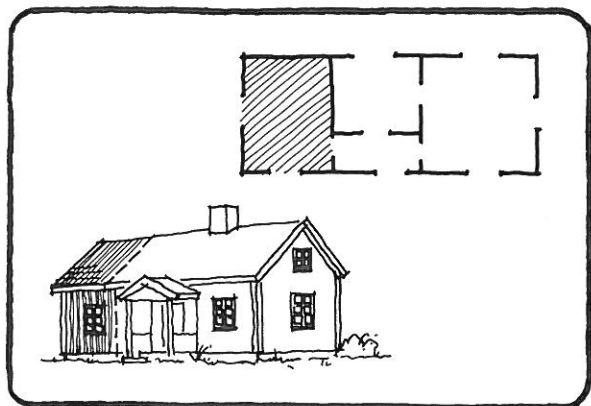
ATT BYGGA OM OCH BYGGA TILL

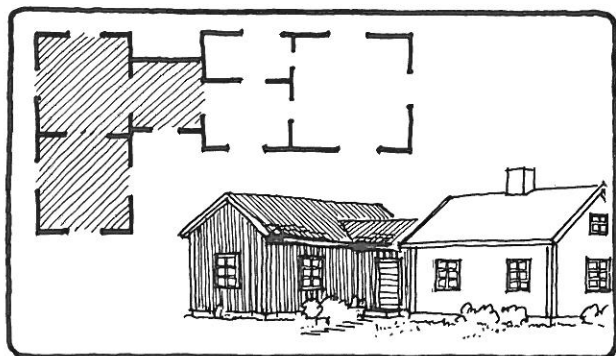
Den symmetriska, avslutade formen hos äldre hus kan vara svår att behålla efter en tillbyggnad.

En stor del av den framtida byggnadsverksamheten i Kinnekleområdet förväntas ske i form av om- och tillbyggnader av befintliga äldre hus. Det kan gälla tillbyggnad med moderna hygienrum, byte av fönster, tilläggsisolering o.s.v.

I detta avsnitt behandlas huvudsakligen olika former av tillbyggnader. Detaljer, material, färger m.m. behandlas i ett gemensamt kapitel.

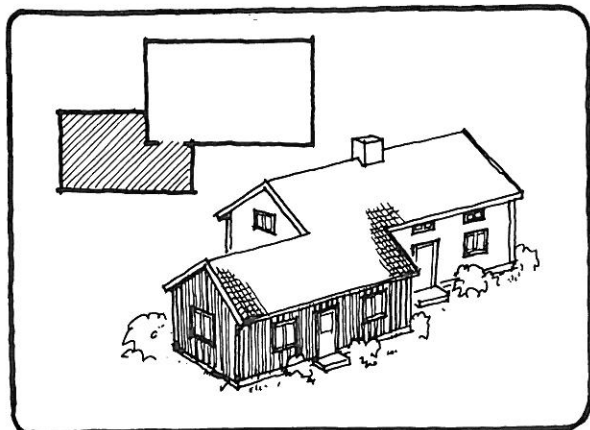
På en enkelstuga är en förlängning eller tillbyggnad i vinkel att föredra. Valet avgörs närmast av planlösningen och tillbyggnadens innehåll. Dra in vinkelutbyggnaden minst 30 cm från gaveln.

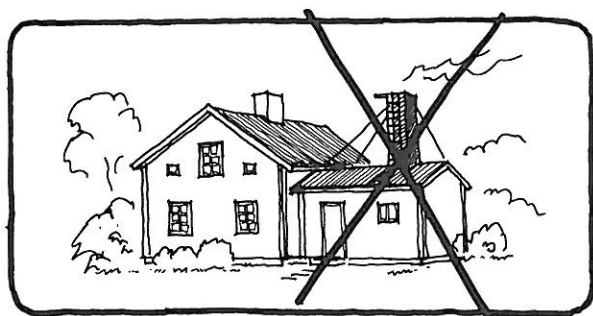
Ett annat sätt är att uppföra en separat byggnad med en förbindelsegång emellan. Den nya delen bör givetvis utformas på samma sätt som den befintliga och placeras i rät vinkel mot denna.

Denna form av tillbyggnad är vanlig men ger huset en egendomlig gavel. Takhöjden blir också starkt begränsad.

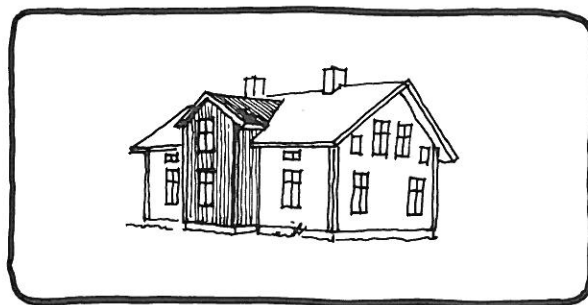
En "förskjuten" tillbyggnad av detta slag är också tänkbar, om planlösningen lämpar sig för det.

Undvik att placera nya pannrum i låga tillbyggnader. Den nya skorstenen måste dras en meter över nock på det befintliga huset, stagas och förses med uppstigningsanordning. Det blir dyrt och ser inte vackert ut. Försök i stället att utnyttja befintliga skorstensstockar. En annan möjlighet är att placera pannrummet i en separat byggnad med värmekulvert till huvudbyggnaden.

Tänk på:

- en tillbyggnad skall underordna sig det ursprungliga husets utformning

Större bostadshus typ korsbyggnad eller salsbyggnad, klarar ofta en modernisering genom förändringar av planlösningen inom de fyra väggarna. Om en tillbyggnad ändå är nödvändig kan den t.ex. utföras genom att en öppen veranda byggs in eller genom att en symmetrisk utbyggnad placeras på ena långsidan. En sådan utbyggnad bör förses med sadeltak, eller avslutas med balkong och en takkupa.

En byggnad med brutet tak bör helst byggas till genom förlängning. En mindre utbyggnad kan utföras i form av en takkupa eller en "inbyggd veranda".

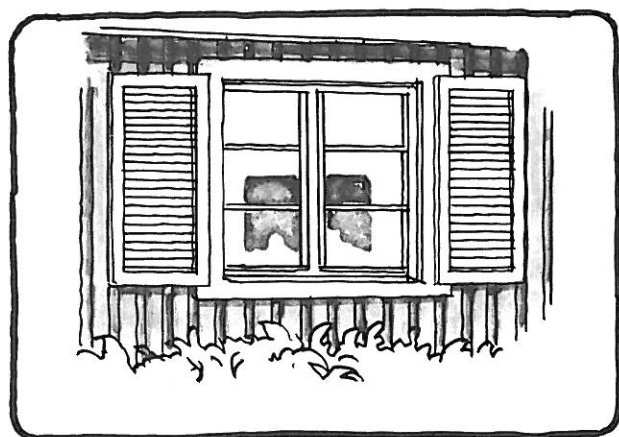
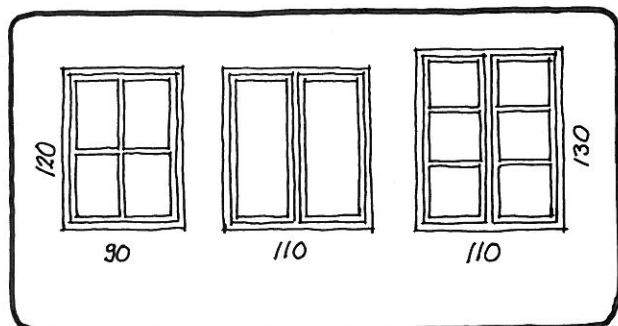
DETALJER ATT TÄNKA PÅ

Utformningen av detaljer, materialval och färgsättning har stor betydelse för hur en byggnad uppfattas. En olämpligt utformad detalj eller en olycklig färgkombination kan förstöra ett i övrigt välproportionerat hus.

Synpunkterna gäller både för nya hus och för om- och tillbyggnad av äldre hus.

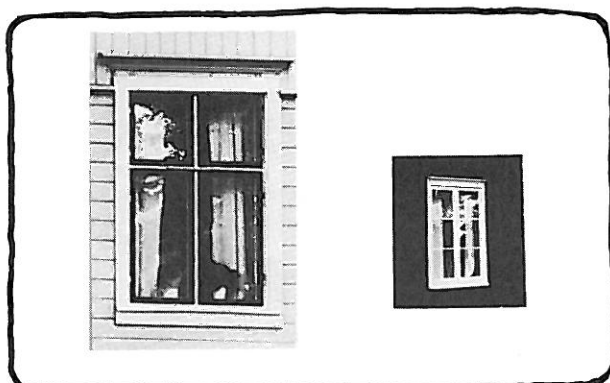
De flesta tillverkare kan idag tillhandahålla spröjsade fönster. För normala fönsterstorlekar ca 90–110×120–130 cm är en indelning i fyra eller sex rutor lämplig.

På marknaden förekommer fönster med ännu "smårutigare" indelning, men de har ingen tradition på Kinnekulle och är dessutom svåra att rengöra.

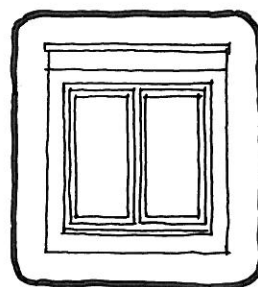

Fönsterluckorna kan helt förändra utseendet på ett hus. Även de liggande formaten på glasrutorna är felaktiga.

Fönster

Fönstren är husets "ögon". Bilderna visar exempel på fönster från äldre byggnader på Kinnekulle. Gemensamt för alla är det stående, ibland även kvadratiska formatet och uppdelningen på 2–6 mindre rutor. Kännetecknande är också att varje hus har ett begränsat antal fönsterstorlekar, och att fönstren är placerade i en lugn rytm på fasaden. Vid spröjsade fönster är varje enskild ruta av stående format eller kvadratisk.

Ett kvadratisk fönster kan ges stående format genom ett bredare foder på ovsidan.

Undvik perspektivfönster, i synnerhet vid renovering av äldre hus. Försök i stället att behålla mått och proportioner på de fönster som byts ut. Blanda inte olika fönstertyper på samma hus.

Undvik att "dekorera" fasaden med falska fönsterluckor av mer eller mindre romantisk utformning. De förvanskar husets utseende i hög grad.

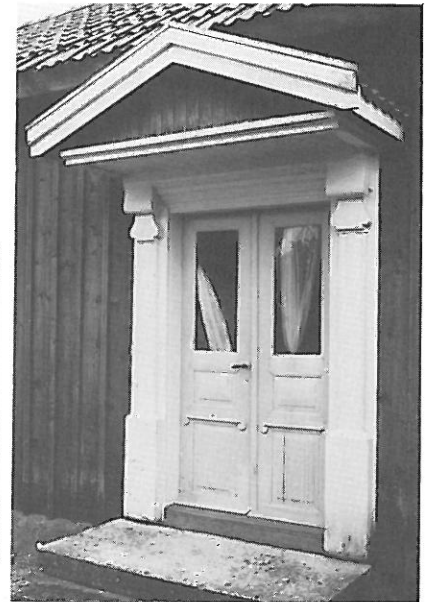
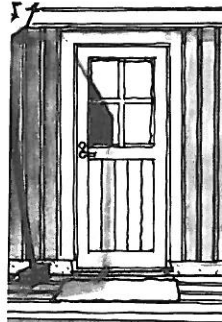
Ytterdörrar

Ytterdörrarna på äldre hus är i allmänhet målade trädörrar, av spegeltyp eller klädda med panel. Ljuset släpptes in genom överljus (vid paneldörr) eller glasöppning (i spegeldörr).

Ofta är de befintliga ytterdörrarna inåtgående. En god värmeisoleringslösning kan erhållas genom att komplettera med dörrar av samma typ, fast utåtgående.

Dörrar av äldre typer förekommer idag på marknaden. Det finns därför ingen anledning att försöka byta ut den tunga och dyra dörren av ädelträ mot en billigare formgivning.

Tänk på att entrédörren ofta har en dominerande placering.

Förstukvistar

De flesta hus kan med gott resultat förses med en förstukvist eller veranda. En symmetrisk uppbyggnad med sadeltak är vanligast på Kinnekulle, men även valmade tak förekommer. Takläggningen bör vara densamma som på huset i övrigt. Om lutningen ej medger takpannor kan slät plåt eller papp användas.

Flera typshustillverkare har traditionellt utformade förstukvistar som tillval.

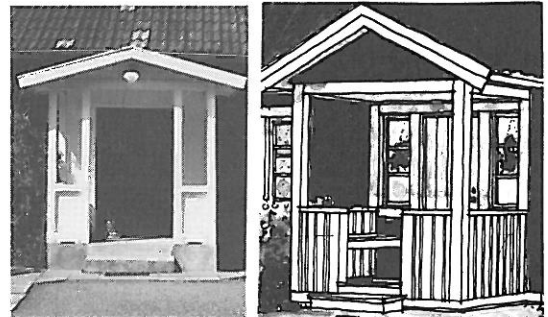
Förstukvisten blev förr ofta dekorerad med "snickarglädje". Denna tradition bör gärna bevaras, men tänk på att en förstukvist med alltför mycket krusiduller kan verka främmande på ett hus med i övrigt enkla och rena linjer. Det blir dessutom dyrt och arbetsamt att underhålla.

Inspiration till utformning av förstukvistens eller verandans dekor kan ofta hämtas från äldre hus i grannskapet.

En gammal veranda eller förstukvist med smakfull utformning är ett kulturminne. Var rädd om den!

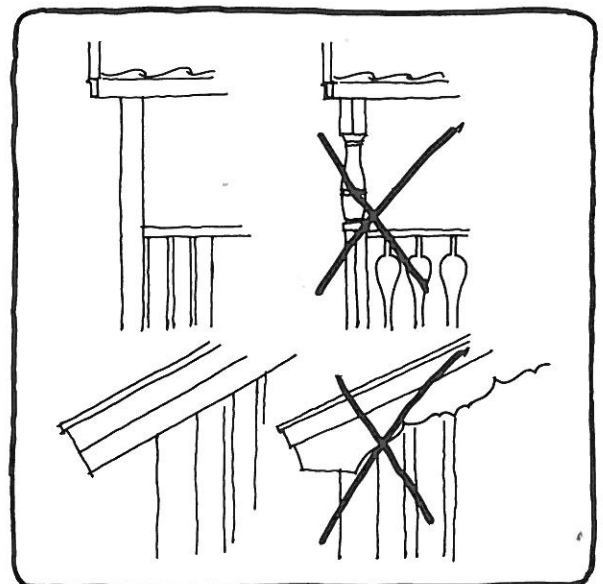
En veranda eller förstukvist vid entrén har gammal tradition. Det är praktiskt med en skyddad entré och en vackert utformad förstukvist förhöjer husets utseende.

För övriga snickeridetaler, som knutar, vindskivor, takfot, räcken o.s.v. finns en god grundregel: enkel, okomplicerad utformning. Fördelarna är många: låga kostnader, enkelt underhåll, god anpassning till lokal tradition.

Tänk på:

- husets olika detaljer skall smälta samman till en helhet
- behåll det ursprungliga utseendet vid utbyte och renovering
- undvik överdrivna former och påklistrade dekorationer

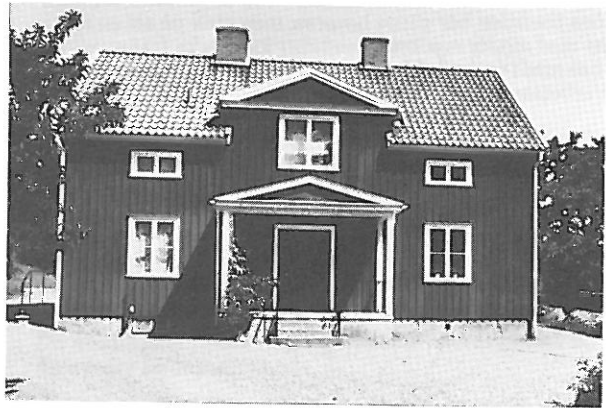
Fasader

Det dominerande fasadmaterialet på Kinnekulle är stående träpanel med lockläkt. Den smala lockläkten ger en livfull fasad med god skuggverkan. Modern lockpanel med breda lockbräder ser mer "enformig" ut.

Rå eller putsad kalksten är också ganska vanligt, särskilt på ekonomibygnader.

Fasadtegel s.k. palltegel, på äldre byggnader förekommer lokalt på bergets västra sida, t.ex. i Hökastan.

På senare tid har urvalet av fasadmateriäl utökats med kalksandsten, plåt, plast och andra skivmaterial. De hör inte hemma på Kinnekulle med sin trä- och kalkstenstradition.

Undvik också att blanda fasadmateriäl. Det gäller både det enskilda huset och en sammanhängande gårdsbebyggelse. Intrycket blir oroligt och byggnadens proportioner störs. Gavelspetsar och fönsterband i avvikande färg eller material delar upp fasaden på ett okänsligt sätt.

Tilläggsisolering

Stigande energikostnader och fördelaktiga lån och bidrag har gjort det lönsamt att tilläggsisolera äldre hus. På köpet får man en varmare bostad och en ny fasad.

Tyvärer har man också ibland fördärvat husets utseende genom olämpliga material och felaktiga detaljer. En varsam behandling som tar hänsyn till husets egenart bör eftersträvas.

Trähus bör försees med ny träpanel av liknande slag som den gamla. Vindskiva och takfot kan behöva byggas på för att behålla taksprånget, som ju skyddar fasaden. Knutar, foder och övriga detaljer bör givetvis finnas kvar på den nya fasaden. Tänk på att flytta ut fönstren, som annars bildar djupa nischer i väggen.

På trähus med speciellt komplicerade och detaljrika fasader kan det vara bättre med invändig isolering. En alltför tjock invändig isolering kan emellertid förorsaka problem med kondens och fukt.

Timmerväggar har god värmeisoleringsförmåga. Det kan därför ofta räcka att i sådana fall isolera golvet och vinden.

Plåtpaneler är ofta förekommande vid tilläggsisolering, dock ej på Kinnekulle. Även om utseendet på avstånd kan påminna om träpanel, upplevs materialet som främmande bland traditionell bebyggelse. Ytan är blank och livlös. Färg bleknar med tiden. Materialet kan repas och bucklas. Skadade partier kan inte målas om utan måste bytas. De karakteristiska snickeridetaljerna på ett trähus kan inte återges i plåt.

Plåtbeklädnad ger "livlösa" fasader

Tänk på:

- en tidlös, enkelt utformad byggnad passar på de flesta ställen
- undvik timmerhus och modebetonade villor med främmande stildrag
- en förhöjd takfot ger en rymlig övervåning och välproportionerade fasader

För putsade hus finns metoder att tilläggsisolera utvändigt och putsa på nytt. Kostnaderna kan dock vara relativt höga, varför en invändig isolering i sådana fall kan ställa sig mera fördelaktig. Vissa putsade hus av "trähuskaraktär" kan efter tilläggsisolering kläs med träpanel.

Takmaterial

Det dominerande takmaterialet på bostadshus och ekonomibyggnader var under en lång tid en- eller tvåkupigt rött tegel.

Teglet är ett naturmaterial och äldre tegeltak får ett livfullt utseende genom pannornas färgskiftningar.

Numera har teglet i hög grad ersatts av betongpannor, som är starkare och billigare, men tyvärr också tyngre. De finns i flera färger, varav några är relativt mörka och dystra. Betongtaket har en mer enhetlig färg som knappast ändras med tiden, och ser därför mindre livfullt ut.

Även ekonomibyggnader försågs förr ofta med tegeltak. Numera är papp och plåt vanligast. Särskilt korrugerad plåt finns i ett stort antal kulörer och profiler. Lämpligast är en matt röd eller grå plåt med en relativt kraftig profil som erinrar om tegeltak. Undvik blänkande svarta eller ljusa plåttak. De har en "död" yta och framhävs starkt i en omgivning med tak av tegel eller andra matta material.

De orangeröda tegeltaken präglar mycket starkt intrycket av bebyggelsen på Kinnekulle. Nya tak bör därför utföras i tegel eller med betongpannor i tegelröd färg.

Färgsättning

Uppfattningen av svensk landsbygd är starkt präglad av bilden "röda hus med vita knutar". Faluröd färg började användas under 1600-talet och har sedan dess kommit att förknippas med traditionell svensk bebyggelse.

Under 1800-talet blev ljusa oljefärger — gult, vitt, grått — vanliga på större mangårdsbyggnader. Ekonomibyggnaderna, liksom torp och mindre bostadshus, förblev dock röda.

I samband med den nationalromantiska perioden i början av 1900-talet blev rött åter populärt på alla slags byggnader.

Denna "färghistoria" gäller för Sverige i stort och kännetecknar även Kinnekulle.

Det innebär att det nästan överallt på Kinnekulle finns faluröda trähus, och det kan aldrig bli "fel" om man använder sådan färg. För bostadshus är även ljusa, milda täckfärger i gult, vitt och grått gångbara i de flesta fall. Uthus och ekonomibyggnader bör vara röda.

Andra färger bör användas med stor försiktighet. Undvik skarpa färger, som framhäver huset och är tröttsamma att se på.

Byggnadens form och detaljer markeras genom en avvikande färg på vindskivor, knutar, foder, fönster, räcken m.m. Till det röda huset hör vita snickerier, som tecknar husets form mot den ofta gröna bakgrunden. Svarta knutar och fönsteromfattningar ser dystra ut och får rakt motsatt effekt. Hela väggen blir en mörk yta.

Färgtyper

Till ljusa fasadfärger kan snickerierna målas vita eller i någon mörkare nyans som ger en mild kontrast till fasaden. Undvik skarpa kontraster — de är tröttsamma för ögat och saknar tradition. Tänk på att ge plåtdetaljer som hängrännor och stuprör samma färg som bakomliggande takfotsbräda och husknut.

Vid omfärgning av putsade hus bör samma kulör som tidigare eller någon liknande ljus kulör användas. Välj färgtyp som är lätt att anbringa på den befintliga putsen.

Rödfärg av falutyp är en slamfärg och har förändrats föga genom åren. Färgen är billig, enkel att stryka och underhålla samt ger ett gott rötskydd.

De ljusa färgerna var från början oljefärger. Idag har oljefärgen till stor del ersatts av plastbaserade färger.

Alkydfärg liknar oljefärg. Utomhus bör endast s.k. fet alkydfärg användas.

Latexfärg är vattenbaserad. På obehandlat trä bör den ha en alkydgrundfärg som underlag. Vissa latexfärger är olämpliga på förut oljemålade hus. Dessa blir allra bäst om man målar om dem med ny oljefärg.

Lasryfärger är idag vanliga, men de saknar helt förankring i traditionell bebyggelse och bör undvikas på Kinnekulle.

Tänk på:

- husets kulör skall anpassas till omgivande natur och bebyggelse. Naturens färger varierar med årstiderna
- en tillbyggnad skall ha samma kulör som den ursprungliga delen
- använd samma eller en likartad kulör och färgtyp vid ommålning eller fasadrenovering
- undvik skarpa kulörer och kontraster

FÖR DEN SOM VILL VETA MERA

För den som är intresserad finns en omfattande litteratur som behandlar byggnadstradition, byggnadsvård, hur man reparerar och bygger om gamla hus m.m.

Här är några exempel:

Sören Thurell: *Vård av trähus*. En handbok i vård och upprustning av gammal trähusbebyggelse. LT:s förlag, Stockholm 1975.

Spara och bevara: Råd och riktlinjer för energisparande i kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Byggeforskningsrådet, rapport T27:1981.

Träfasader: Underhåll, renovering, tilläggsisolering. Träinformation 1977.

Färg på trä: Ytbehandling av utvändigt trä. Träinformation 1979.

Ove Hidemark m.fl.: *Så renoveras torp och gårdar*. ICA-förlaget, Västerås 1982.

Gotthard Gustavsson, Arne Björnstad: *Skansens handbok i vården av gamla byggnader*. Stockholm 1981.

Ta hand om hus, varmt och varsamt. Ett studiematerial om byggnadsvård och energisparande. Arkitekturmuseet 1979.

Underhåll — upprustning — ombyggnad. Statens planverk 1981.

Litteratur om Kinnekulle:

Sven-Axel Hallbäck, John Ahlgren: *I plattbergens landskap*.

Sigurd Erixon, Sigurd Wallin: *Västgötagårdar*.

Gösta Karlsson, Bror Jansson, Edna Cers-Winberg: *Gårdarna kring Kinnekulle*.

Kinnekullebygd. En bok om Götene kommun.

Skaraborgs länsmuseum: *Översiktlig kulturhistorisk inventering*.

Litteraturen kan erhållas genom kommunbiblioteket, bokhandeln eller Svensk Byggtjänst, Box 7853, 103 99 Stockholm, tel 08-730 51 00.

FRÅGA GÄRNA

Götene kommun, Box 39, 533 01 Götene tel 0511-516 00

- stadsarkitekten
- byggnadsinspektören
- hälsovårdskontoret
- förmedlingsorganet (angående lån och bidrag)

Skaraborgs Länsmuseum, Box 253, 532 00 Skara
tel 0511-133 25

Fastighetsbildningsmyndigheten, Hamngatan 17,
531 34 Lidköping, tel 0510-600 45

